zoo potsierlijk
in Abrahams
droegen."
oordige Ara-
tte shawl, die
en deze is niet
door den tocht
erst naar het

onumenten die
van zulk een
hoegenaamd
en een simla,

een een *onbe-*
den koop toe
eeld gebracht.
als hij er nooit
deed, dat eerst
hij dood was,

en het toe, is
men die fout
een Abraham
n, dan nog is
thode te pro-
ze Christelijke
n het insluipen
lie in Frankrijk
ral van Engel-
als anderszins
ht.
drongen, om-
rleidt
rdiger om naar
schoeisel, en
, dan zich te
n uit de wolke

ook het be-

het zich ook
kleeding van
aste.
lezer ook van
Jezus voor
merkt hoe de
zelfde school
et aanbrengen
oodschen neus
stalte te moe-

ideaal gevoel.
in Heiland eert

nzent de ideale
om met onze
en, hoe meer
teederheid in
het heilige op

k op leggen,
oon van Jezus,
eid hierbij in
helijke in Jezus
van zijn beeld
elegd, dat ten
ooger Wezen

niet den wan-
e, om helden-
n en bijbelsche
modekostuum
van den schil-
s is historisch
eaal, maar nog
m in zwarten
of aan te klee-
euwen.
we reeds vroe-

k hebben onze
ok nooit be-

orypheeën op
st ons deze
is geen natio-
waad van een
deaal gewaad,
aam in rijke
n in sierlijken
Een kleed dat
et schoone en
niets de aan-
n als persoon,
type van het
ideale betee-

oo deed het
het Rubbens
er toongevend
woordige rea-
in de schaal

t den tijd die
zekere hoogte
met zekere
het gewaad,

t verleden is

p een afstand,
net die nauw-
ons de stoffe
n hun gewaad

ewaad zijn bij
l bijkomstig,
van ons ge-
hun gelaats-
king van hun

t, en zoo moet
ns weergeven,

eeld niet, maar

et eenigermate

jong man in
zaak, dat rok
zijn, en zelfs
haar gekamd
le puntjes en

st beduidt nog
niet interes-

saant genoeg. Laat hij dus ten minste in zijn verschijning u weldadig aandoen.

Maar laat nu in die zelfde salon een man als Groen van Prinsterer of als Gladstone binnentreden, en zelfs het nuffigste dametje let niet meer op jas of das of kraag, maar aller oog richt zich op de persoonlijkheid. Men luistert. En als morgen gevraagd wordt: »Wat kleur had zijn das?" weet niemand het u te vertellen.

Onthouding.

III.

Het mag niet worden voorgesteld, alsof er in de onthouding van eenige spijs of drank of wat ook, iets bijzonder »*Christelijks*" school.

Dat stelt men wel zoo voor, maar het is niet zoo.

Iemand, die geen enkele spijs of drank in den ban doet, kan daarom in niets minderen zin, ja, zelfs in hoogeren zin een kind van God zijn, dan de man, die *teetotaller* is, niet rookt, en met de vegetariërs loopt.

Aan eenige onthouding, welke ook, is niet één enkel kenteeken van hoogere genade te ontleenen.

Wel kan men omgekeerd zeggen, dat *misbruik* in welken vorm ook, teeken is van *mindere* genade. Maar wettig *gebruik* kan blijk en teeken zijn van een *meerdere* genade dan *onthouding*.

Dit moet scherp en duidelijk op den voorgrond staan, omdat *alle* onthouding imponeert.

Er ligt in alle *onthonding* zekere daad van *zelfbeheersching*, zeker betoon van *kracht*. Dat doet die man, en ik doe het niet. Hij *kan* het, en ik zou het niet zoo kunnen.

Zielkundig maakt dit op den oningewijde onwillekeurig een indruk van hoogere heiligheid, en voor dien indruk gaat men gaarne uit den weg.

Daarbij komt, dat zulk een besluit tot *onthouding* veelal genomen wordt in dagen dat *ernst* het hart aangreep, en ontegenzeggelijk blijkt er uit, dat voor een wijle de ernst des levens de overhand kreeg over de zinlijke neiging van het hart.

Juist daarom echter is het noodzakelijk, tegen dit alles in, er ons helder en duidelijk van bewust te blijven, dat er in al deze onthouding, onder wat naam of vorm ook, op zichzelf niets speciaal *Christelijks* ligt.

De monnik en de non, die onthouding zweren van het huwelijk, van alle aardsch goed en van eigen wil, drie op zich zelf natuurlijke en overweldigende zaken, beelden zich metterdaad in, dat ze door deze onthouding een hoogeren trap van Christelijk leven bereiken, dan de gewone leek, die huwt, eigen bezit heeft, en geen afstand doet van eigen beleid. En in de Roomsche kerk is vrij algemeen de waan doorgedrongen, dat hier metterdaad een hooger gestegen staat wordt afgeteekend, waarin het *Christelijke* meer tot zijn recht komt.

Zoo was het bij de Manichaeën, met de uitverkorenen. Kortom zoo gaat het overal waar het stelsel van onthouding doorgaat. Het maakt scheiding tusschen wie het doen en wie het niet doen. En wie het doen, beelden zich ten slotte in, en maken op anderen den indruk, dat ze leven op een hooger niveau, een sport twee drie hooger op de ladder staan. En zoo ook hier, dat er iets meer geestelijks, iets specifiek Christelijks in ligt, om te leven zooals deze onthouders leven.

Weet men nu op welke gevolgen deze scheiding in lager en hooger zedelijkheid allerwegen is te staan gekomen, dan zal men beseffen, hoe noodzakelijk het is, van meet af te protesteeren tegen elk denkbeeld, alsof in zulke onthouding iets bijzonder *Christelijks* lag, zoodat wie zich onthoudt, een inniger, een beter, een vromer en geestelijker Christen zou zijn, dan wie dit niet doet.

En dat dit metterdaad zoo is, blijkt duidelijk uit tweeërlei overweging.

Vooreerst uit de overweging, dat de »onthouding" wel verre van eerst op Christelijk terrein te zijn opgekomen, veeleer eeuwen lang vóór Christus' geboorte bestaud onder schier alle volken, bij alle afgoderijen voorkomt, en telkens juist van buiten af in de Christelijke kerk is ingedrongen.

De eigenlijke bakermat van dit stelsel van onthouding ligt in Voor-Indië. Het is onder het Buddhisme tot zijn volle ontwikkeling gekomen. En wie thans nog naar Indië gaat, kan op allerlei pijnlijke wijze kennis maken met de God en mensch ontteerende excessen, waartoe dit stelsel van onthouding ten slotte leidt.

Ook bij de Phrygiërs, Babyloniërs en Syriërs was dit stelsel van vroege tijden af inheemsch, zoo zelfs dat het een open vraag blijkt, of het niet uit Mesopotamië naar Indië is overgegaan.

In de Egyptische afgoderij vindt men hetzelfde stelsel van onthouding, zij het ook in matiger perken.

En overal, waar buiten het heilige erf dit stelsel van onthouding doordrong, heeft het steeds tot die fatale onderscheiding tusschen een *hooger* en *lager* zedelijkheid geleid, en altoos het karakter vertoond, dat dit hooger zedelijke zich ten slotte *verantwoordigde*.

Tot zelfs in de scholen der wijsgeeren is ditzelfde stelsel van oudtijds en nu tot heerschappij gekomen. Oudtijds bij de *Stoïcijnen*, die het eigen woord van *ascese* bezigden, om deze onthouding uit te drukken, en niet minder thans in de school van Schopenhauer.

Nu spreekt het toch wel vanzelf, dat een stelsel, een verschijnsel, dat zich op religieus gebied vertoont, lang eer het Christendom opkwam, dat het weligst bloeide bij afgoderijen die lijnrecht *tegen* het Christendom overstaan, en bedienden door allerlei afgodische priesters, en door van Christus geheel vervreemde wijsgeeren, onmogelijk iets specifiek *Christelijks* kan wezen, en dan ook niet bewijzen *kan*, dat wie er aan meêdoet *meer* Christelijk of *beter* Christen zou zijn, dan wie er zich buiten houdt.

Ge ziet het dan ook, hoe de Sociaaldemocraten, die alle geloof zelfs aan den levenden God hebben afgezworen, en allerlei Modernen die den Christus en zijn Godheid loochenen, in onthoudingsijver anderen voorgaan.

De tweede overweging, die de eerste bevestigt, is dat iets om Christelijk te zijn de *navolging Christi* moet vertoonen, moet uitkomen als een gelijkvormig worden aan zijn beeld, en moet heerschen door een drukken van zijn voetstappen.

Staat het nu vast, dat Johannes de Dooper onthouder was, en dat Jezus juist in tegenstelling met Johannes den Dooper gezegd heeft: »De Zoon des menschen is gekomen wel etende en wel drinkende"; en toonen bovendien de feiten, dat er in Jezus' leven geen spoor te ontdekken valt van zulk een onthouding; ja dat integendeel de Heer Jezus het gebruik van den wijn door een wonder verheerlijkt heeft, het gebruik van den wijn opnam in het hoogheilig Sacrament van het Avondmaal, en het drinken van wijn koos als beeld waarin de toekomst van het rijk der heerlijkheid wordt geschilderd, — dan is het hiermede uitgemaakt, dat de zin, die in Christus Jezus was, *niet* is de zin die in het stelsel van onthouding zich uitspreekt.

Neemt ge nu beide overwegingen saâm, vooreerst dat het stelsel van onthouding bij niet-Christenen opkwam en bij niet-Christenen in eere was, en nu nog is; en dat anderzijds, het stelsel van onthouding geheel buiten de *navolging Christi* valt, ja er tegen ingaat; — hoe ter wereld is het dan te verdedigen, dat men om een goed Christen te zijn, tot dit stelsel zou moeten overgaan, en tot zijn ziel zou mogen zeggen: Thans eerst ben ik een goed Christen geworden, omdat ik nu voor de onthouding ben.

Natuurlijk zoo kan spreken, wie zich te buiten ging en eenig ding misbruikte, en sinds van deze zonde af kwam, overmits dan niet in de onthouding, maar in het *breken met de zonde* zijn Christelijk merkteeken ligt.

Maar komt ge op het stelsel als *stelsel*, dan past ons veeleer de uitspraak, dat wie het stelsel der onthouding aankleeft, er mee dweept en er voor ijveren gaat, grootelijks gevaar loopt, onder vromen schijn, te verachteren van de genade en aan zijn Christelijk karakter schade toe te brengen.

»Heere, ik drink geen wijn noch sterken drank, ik onthoud mij van rooken en zingenot, ik eet geen vleesch, maar enkel moeskruiden, ik dank U dat ik niet ben, als die anderen!"

Want al spreekt men dat niet uit, de toon er van kan toch in de diepte van het hart weerklinken.

En gaat men dan henen, gerechtvaardigd naar zijn huis?

Droef bedrog.

Tot ons leedwezen ontvingen we uit Amerika de mededeeling, met de bewijsstukken, dat de firma *Langereis & De Koning*, boekhandelaren te Grand Rapids, bedrog tracht te plegen met den verkoop van den Flakkeeschen Bijbel.

Ze zonden toch dit biljet rond:

☞ »Let op! De Prachtige
STATEN-BIJBEL,

de gansche Schrifture, bevattende de kanonieke boeken des ouden en des Nieuwen Testaments, met volledige kanteekening, belijdenis en Liturgische geschriften der Geref. Kerken, de berijmde Psalmen, enz. enz.

»Deze Bijbel *is versierd met* 100 *Prachtige platen van Gustaaf Doré*. De Bijbel is bewerkt door Kuyper, Bavinck, groot formaat, sterk gebonden en werd dusver verkocht door de verschillende Boekhandelaars, marmer of geel op snee voor 12 dollars; verguld op snee 15 dollars.

»Zie de verschillende Catalogi.

»Wij ontvingen van dezen Bijbel 50 exemplaren en bieden dezelve aan gedurende de Feestdagen geel op snee voor het geringe bedrag van zeven dollar vijftig cent. Leest wel!

§ 7.50 betaald voor dien prachtBIJBEL § 7.50

»Gij moet zelf weten of gij van dit buitengewoon voordeelig aanbod gebruik wilt maken of niet. Zeker zal een voordeeliger aanbod nimmer worden gedaan.

»Na 15 Januari zal de prijs wederom 12 dollars zijn.

Te bestellen bij de Boekhandelaars
Langereis & De Koning.
141 S. Division St., *Grand Rapids, Mich.*"

Een kooper ging hierop af, en hem werd in de hand gestopt een exemplaar van de editie van Brummelkamp.

Het bedrog is reeds hieruit duidelijk, dat ieder hier te lande zeer wel weet, dat de *platen van Doré* in den Bijbel van de HH. Kuyper, Rutgers en Bavinck *niet* voorkomen.

We mogen daarom onzen velen vrienden in Amerika wel verzoeken, de min kundige koopers te waarschuwen.

Vooral de kerkelijke en andere Hollandsche bladen zullen ons verplichten, zoo ze een krachtig protest tegen *deze valschheid van handeling* in hun kolommen willen opnemen.

Aan de *Wachter*, die zulks reeds deed, betuigen we hier onzen dank voor.

Kuyper.

De bepaling van den diensttijd der ouderlingen historisch eenigszins toegelicht.

IV. *(Slot.)*

Op de Generale Synoden zelve, die de 16e eeuw gehouden hebben, schijnt er tegen de telkens herhaalde bepaling van periodieke aftreding niet veel bedenking te zijn ingebracht. Alleen heeft nu en dan eene ingekomen vraag de aandacht der Synoden op dit punt gevestigd, en ook wel aanleiding gegeven om de bepaling te verdedigen. Uit hare Acta blijkt te dien aanzien het volgende.

In de Acta der Nationale Dordtsche Synode van 1578 komt onder de »Particuliere Vragen", die beantwoord zijn, dit besluit voor (art. 13; »Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw", blz. 266): »Of een Ouderlinck die synen tyt vtghedient heeft ende bereyt is noch langher te dienen der ghemeynte wederom magh voorghestelt worden om hem te moghen verkiesen? Antw. Ia. Want de tweeiarighe veranderinghe der ouderlinghen is daerom in sonderheyt inghesett op datse van den laste hares dienstes mochten verlichtet werden".

Op de volgende Nationale Synode, te Middelburg in 1581, was uit Oost-Vlaanderen de vraag ingekomen (Verzamelstaat der ingekomen gravamina, punt 17; a. w., blz. 317): »Te disquireren, oft beter ware, dat de Ouderlingen ende Diakenen geduerich [d. i. voortdurend] dienen ende onderhouden worden, oft dat sy omgewisselt worden". Die vraag was, met andere vragen, in handen gesteld van den Leidschen hoogleeraar L. Danaeus, die op uitnoodiging der Synode hare zittingen als adviseur bijwoonde. En deze heeft er toen het volgende advies over opgesteld (a. w., blz. 459 vgg.; van welk advies het tweede gedeelte, over de bezoldiging, als betreffende eene andere en geheel op zichzelf staande quaestie, hier wordt weggelaten):

»Vande selve persoonen, die tott hett Ouderlingschap ofte Diaackenschap verkooren sijnde eenmaal, om doorghaans altijdt te continueeren.

»Hoewel datt inde Dordrechtsche Synode, ende inde Middelburchsche daar naa, bevestichdt es, eenen seeckeren tijdt den Ouderlingen ende Diaackenen te dienen, naamelijck twee jaaren: dewijle nochtans deese exceptie daar bij ghevoughdt es, datt de Kercken naa de ghelceghenheijt der stichtinge ende der persoonen sick mooghen voorsien,

»Antwoorde ick, datt uutt de H. Schrifture niet en kan ghedefinieerdt werden, datt de Ouderlingen ende Diaackenen eenmaal van den Apostelen verkooren, altijdt in datt beroup, ofte in een ander de Kercke aanghaande, ghebleeven sijn; dewijle datt in deese saacke verscheijden plaetsen ende verscheijden arghumenten kunnen voortghebracht werden: soo schijnt hett nochtans raadsaamer, omm te schouwen alle weeghen der Kerckelijker tijrannije te ghebruucken, soodaanige daar naa in 't Paausdom es inghekroopen, datt de selve parsoonen eenmaal tott dien dienst verkooren, niet altijdt ghecontinueerdt en werden; hoewell datt wellicht andere bequaame parsoonen naauwelijcks kunnen ghevonden werden. De reeden es, datt lichtelijck (hoedaanich daar es de verkeerdtheijt der menschen) de menschen tott andere dingen, meer dan tott Ghodts Woordt gheneeghen (hoedaanich sijn de Ouderlingen ende Diaackenen die wij ghebruucken, ende die uutt Kooplieden, Medecijns, Advocaaten, ende andere vocaatien van ons verkooren werden) dattse tott tirannije ende eerghierichheijt aankeeren, all 't gheene datt hem voor anderen als een voordeel ende uuttneemenheijt toeghelaaten werdt. Uutt deesen es 't gheschiedt datt de Cleresije in 't Paausdom sick alder eerst de Privileegien, Vrijheeden, Dignitceijten, ende dierghelijcke hebben toegheeijgent, die voormaals waaren Ouderlingen ende Diaackenen in de Kercke, ende hebben ghewildt daarnaa sick sulcks van den Princen bevestighdt te werden. Daar beneffens soo sijnder meer van de reeden ende 't regiment der Kercke t'onderwijsen, die bij ghebreck van andere in hunn plaatse mooghen ghesteldt werden: ende indien datt de selve parsoonen die eenmaal verkooren, inden dienst altijdt ghecontinueerdt werden, sullen die alleen verstandt hebben de Kercke te regieren. Daaromme schijnt hett wel, datt veele bij tijdts tott deesen dienst sijn van te vooren bereidt ghemaackt te werden. Ten laatsten, dewijle datt deese vraaghe meede behoordt tott een deel der Kerckelijcke discijplijne, dewelcke naa 't profijt van een ijghelijcke Kercke kan veranderdt werden met wijsheijt; soo en will ick daaromme niet twisten. Maar datt van den Dienaaren kann voorgheworpen werden, indiense de selve inde selve Kercke altijdt in hunnen dienst ghecontinueerdt werden, datt men als dann de selve perijckelen van tirannije ende weijnichheijt hebbe te bevreesen: Antwoorde ick, hoewell datt soo veel de Dienaaren menschen sijn, 't selve van henn kan ghepresumeerdt werden; nochtans dewijle datt weijnighe onder hen sijn die gheroupen werden tott hett regiment der Kercke, ende in 't woordt Ghodts te handelen, leesen, ende ooverleghghen sij sick ouffenen altijdt, dattmen de selve perijckelen soo lichtelijck in henn, uutt de de Christelijcke liefde, niet en heeft te bevreesen. Daarbeneffens soo verre veranderdt werden de Ouderlingen ende Diaakenen, sall de selve veranderinge den Dienaaren beneemen allen toeghang, dat sij hunn eijghen tirannije oover de Kercke ghebruucken: dewijle datt indien sij daar van eenige raadtslaaghen bij sick ofte mett den anderen Ouderlingen ende Diaackenen mochten ghecommuniceerdt hebben, daar meede needervallen als de parsoonen veranderdt werden; want alle tesaamen rottinge ende verbintlinge lichtelijck uutt de veranderinge der persoonen ofte bemerckt werdt, ofte afghehouden werdt. Maar indien datt eenighe sijn te continueeren, die sullen weederomme op een nieuw de Kercke voorghesteldt werden mett andere, die nieuw verkooren worden tott den selven dienst, op datt van henn hett oordeel ende de wille der Kercke vereijscht ende verwacht werde, niet anders dann offse nooijt van te vooren in dien dienst gheweest en hadden."

Dit advies is toen, evenals eenige andere adviezen, »de Synoode niet voorgheleesen gheweest" (a. w., blz. 455), daar de Middelburgsche Synode, die met vele gewichtige zaken als het ware overstelpt was, en die toch niet langer dan ruim drie weken kon bijeenblijven, haar agendum niet geheel heeft kunnen afdoen. Maar dat zij het met Danaeus eens was, blijkt wel uit het feit, dat zij bij de herziening der Kerkenordening de bepaling van aftreding heeft gehandhaafd, en zelfs hare redactie nog wat heeft verduidelijkt.

En hetzelfde kan ook gezegd worden van de daarop volgende Nationale Haagsche Synode van 1586; waar ook eene vraag was (Verzamelstaat van de instructiën van de gecommitteerden der Kerken, punt 18; a. w., blz. 547): »Item vande selfde [nl. de Ouderlingen] te mogen continueeren"; en waar toen het daarop betrekking hebbende artikel van de Kerkenordening onveranderd behouden bleef.

Afkeuring van de bepaling van periodieke aftreding vindt men in de 17de eeuw met name bij de Arminianen.

Reeds in de 16de eeuw is daar iets van te merken in den kring hunner voorloopers, bepaaldelijk te Leiden; waar de groote strijd van dien tijd tusschen de »Politieken" of »Libertijnen" en de »Kerkelijken" of »Gereformeerden" reeds sedert 1574 bijzonder heftig was, en waar de Regeering, meer nog dan elders, aanvallend te werk ging, onder medewerking van den, later door de Kerken afgezetten, Leidschen predikant Caspar Janszoon Coolhaes, en van den bekwamen schrijver, die toen de voornaamste tegenstander was van de Gereformeerde leer en kerkinrichting, Dirk Volkertszoon Coornhert[1]). Om te beter over de kerk te kunnen regeeren, besloot die magistraat o. a., in Februari 1579, de benoeming van ouderlingen en diakenen voortaan zelf te doen, »auctoriserende de tegenwoordige Dienaren des woorts" hen daarna te bevestigen; bij welke benoeming voor 9 plaatsen een dubbel getal door den Kerkeraad mocht worden voorgedragen, maar tevens werd bepaald, dat de magistraat zelf aan het aldus benoemde negental ouderlingen nog drie zou toevoegen, »die tselve Ampt volghende, de instellinghe inde woorde Godes vervatet, eyghendtlijcker ende naerder souden hebben waer te nemen ende te bedienen". En ten aanzien van deze drie ouderlingen werd nu voorts niet alleen goedgevonden, dat zij gezamenlijk een predikantstractement zouden hebben, maar »met eenen oock verklaert, dat soodanighen haren dienst, niet van Jare te Jaer veranderlijcken maer bestendich ende ghedurich sal zijn, soo langhe ende ter tijdt toe eick van hem of in levende lijve of elders, naer voorghaende wettighe beroepinghe totten dienst des woordts, met behoorlijck bewillighen gheghaen, of door quade bedieninghe (t' welck Godt afkeere) daer van afghestelt ende verlaten sal wesen" (Bijlagen P. en Q. bij de »Justificatie des magistraets" van 1579). Eene bepaling, die toen, ondanks den tegenstand der Kerk, toch is ten uitvoer gelegd; maar die anderhalf jaar later vervallen is, toen, vooral door tusschenkomst van Prins Willem I, zij het ook na lang volgehouden verzet van Burgemeester Van der Werf en de zijnen, in den Leidschen strijd eene transactie tot stand kwam.

Geestverwant van die Leidsche Overheid was in 17e eeuw de meest beroemde woordvoerder van de Remonstranten, Hugo de Groot. Eigenlijk was hij, evenals bijna alle Remonstranten, tegen de Gereformeerde kerkinrichting in het algemeen, en met name tegen de Gereformeerde instelling van ouderlingen; die voor hem eene nieuwe vinding was van de 16e eeuw, een bloot menschelijk bedenksel; als zoodanig alleen toe te laten, wanneer dit erkend werd; wanneer dienovereenkomstig de ouderlingen, als niet door God maar alleen door menschen en dus door de macht der Overheid tot hun ambt geroepen, zich geheel aan die Overheid onderwierpen; en wanneer zij in geen geval zich aanmatigden, kerkelijke tucht te willen oefenen [2]). En voorts kwam hij bij dit punt dan ook telkens op tegen de bepaling van geregelde aftreding; meest door van de ouderlingen, die daaraan onderworpen waren, op eene eenigszins spottende wijze te spreken [3]).

Natuurlijk heeft op die beschouwing invloed gehad, dat de Arminianen in den aanvang van de 17e eeuw heel wat last gehad hebben van het Gereformeerde ouderlingschap, dat in vele kerken trouw en ijverig werd waargenomen, en dat, in de gemeente wortelend, juist daardoor op de gemeente ook grooten invloed had.

Voorts moet, om billijk te zijn, ook erkend worden, dat er desgelijks onder de Gereformeerden waren, die een voortdurend ouderlingschap wel niet wilden invoeren, maar er in beginsel toch geen bezwaar tegen hadden.

En eindelijk is ook buiten twijfel, dat een hoofdbezwaar tegen zulk een ouderlingschap bij het stelsel der Arminianen niet aanwezig was; evenmin als b.v. in de Nederlandsche vluchtelingenkerk te Londen. Bij die alle toch werd overheersching van predikanten of clericalisme van kerkeraden nog op afdoende wijze beteugeld, door de boven hen staande macht van de overheden of van de bisschoppen. Die veiligheidsklep was natuurlijk slechts een middel, dat veel erger was dan de kwaal. Maar de zaak op zichzelve kon bij zulke stelsels toch niet zoo schadelijk zijn, als zij in zuiver Gereformeerde kerken op den duur wel zou moeten worden.

Aan het einde van deze artikelenreeks moge nogmaals opgemerkt worden, dat de quaestie zelve daarna niet volledig behandeld is; ook niet eens hare geschiedenis. Het doel was alleen, haar historisch eenigszins toe te lichten. En daartoe worde hier ten slotte nog vermeld, wat het oordeel was van een paar mannen, die in onze Kerken altijd hoog geacht zijn, en die ook over dit punt zich met wijsheid en bezadigdheid hebben uitgelaten.

Bij den Leidschen hoogleeraar Johannes Polyander was in 1625 de slotsom zijner beschouwing (»Synopsis purioris Theologiae", Disp. XLII, § LXXII): »admittitur potius, quam culpatur hodie a nobis continuae presbyterorum ac diaconorum functionis in biennem mutatio"; d. i.: »de verandering van den [oudtijds bestaanden] voortdurenden dienst der ouderlingen en diakenen in eenen tweejarigen moet naar ons oordeel thans eerder goedgekeurd dan afgekeurd worden."

En Gijsbertus Voetius, die zelf toch geen tegenstander was van voortdurenden dienst, schreef in 1669, in zijne polemiek op dit punt tegen Hugo de Groot e. a. (»Politica Ecclesiastica", Tom III, pag. 466): »Ut nunc consuetudine illâ introductâ, admodum de ejus mutatione laboremus, ego sane rationem non video. Mihi videretur sufficere, si biennium (quod plerisque apud nos assignatur) in triennium, aut quadriennium, aut quinquennium (ubi commode id fieri posset) mutaretur, pro libertate et commoditate et ecclesiarum et seniorum". D. i. »Nu die gewoonte [nl. van periodieke aftreding] ingevoerd is, zie ik voor mij waarlijk geene reden, waarom we ons veel moeite zouden geven om haar te veranderen. Het zou mij voldoende voorkomen, wanneer de tijd van twee jaren (die bij ons voor de meesten gesteld wordt) veranderd werd in eenen tijd van drie, of vier, of vijf jaren (waar dit goed zou kunnen geschieden), in overeenstemming met de vrijheid en met de gelegenheid zoowel van de kerken als van de ouderlingen".

Zulk een eenigszins langere duur, die toen ook wel voorkwam, had, juist door die gewoonte, reeds toen ook zijn recht van bestaan. Iets, dat uit den aard der zaak thans nog meer geldt, en dat thans ook blijkbaar zoo beschouwd wordt door de Kerken zelve. Misschien zou zelfs kunnen gezegd worden, dat, bij alle handhaving van de periodieke aftreding, feitelijke continuatie, vaak zelfs levenslang, thans wel wat al te gewoon is.

F. L. Rutgers.

[1]) Dat in den strijd, dien de Gereformeerde Kerken tot handhaving van hare zelfstandigheid, vooral in Holland, te voeren hadden, de Leidsche Magistraat onder hare tegenstanders vooraan stond, blijkt b.v. uit den krassen inhoud van de in 1579 door haar uitgegevene en aan alle stedelijke overheden toegezondene »Justificatie des magistraets tot Leyden in Hollant" enz. (door Coornhert voor haar opgesteld, en daarom ook opgenomen in de Folio-uitgave van diens werken, Dl. II, foll. 189—204). Kenschetsend voor de verhouding tusschen beide partijen is ook de bekende bijzonderheid, die reeds met betrekking tot den tijd van het beleg in 1574 door den, zelf Remonstrantschen, geschiedschrijver G. Brandt, uit allesains betrouwbare mondelinge overlevering van den destijds beroemden Petrus Scriverius, eveneens Remonstrant, aldus is opgeteekend (»Historie der Reformatie", Dl. I, blzz. 553 vg.): »Men bleef aen de Staetsche zijde bestendig bij 't voornemen, om 't uiterste voor de vrijheit uit te staen, insonderheit te Leyden, daer men gedurende het beleg, bij gebrek van silver, papiere penningen sloeg, tot de waerde van achtentwintig en veertien stuivers: de kleenste voerden aan d'eene zijde een Leeuw met een swaerdt en schilt, en dit opschrift: »pugno pro patria", ik strijde voor 't vaderlandt; de grootste een Leeuw, houdende een hoedt op een speer, met dit omschrift: »haec libertatis ergo", dit 's voor de vrijheit; willende seggen, dat se leden en streeden om de vrijheit; doch de Predikanten der stadt ontsagen sich niet de Wethouders op den predikstoel daer over te bestraffen, en Libertijnen of Vrijgeesten te noemen, meenende dat men behoorde te schrijven: »haec religionis ergo", dit 's om de Religie: als of de vrijheit van de Religie niet mede onder het woordt vrijheidt waer begrepen; en als of ook niet anderen, uit haet van de Inquisitie en Spaensche regeeringe, sich trouwelijk voor het vaderlandt hadden gequeeten, niet sijnde nochtans van de Gereformeerde Religie. Een der Predikanten voer te dezer tijdt op den predikstoel over 't opschrift van 't papiere geldt soo hevig uit, dat seker Amptenaer der stadt [de secretaris Jan van Hout], een man van strengen inborst, sittende nevens den Burgermeester van der Werf, in 's Heeren gestoelte, een geladen pistool uit den sak trok, seggende tot sijn' bijsitter: »Wil ik 'er hem aflichten?" meenende van den predikstoel; 't geen de Burgermeester wijselijck afriedt en stuitte."

[2]) B.v. in zijne geschriften »de Imperio Summarum Potestatum circa sacra", Cap. XI, § 14, 15, 17, 21; »Ordinum Hollandiae ac Westfrisiae Pietas, blzz. 19, 65, 88, 112; en in zijn anonym geschrift »Goede trouwe Sibrandi Lubberti", blzz. 22, 24).

[3]) Op vele der in de vorige noot aangehaalde plaatsen; en in zijn »Votum pro pace Ecclesiastica"; ook afgedrukt in de Folio-uitgave der Werken van Andreas Rivet, Dl. III, blzz. 1071 vg.; in de paragraaf »de potestate Ecclesiastica".

Uit de Pers.

Niet onaardig persifleert Ds. Gispen in de *Basuin* het beweren van Dr. Vos' orgaan, dat eigenlijk de Dordsche Kerkenordening ook nog in het Hervormd Genootschap geldt; altoos voor zoover ze niet in strijd komt met de Reglementen.

Hij zegt er van:

Alles is dus in orde.

De Dordsche Kerkenorde heeft nog rechtsgeldigheid voor de Nederlandsche Hervormde kerk, zoodat, op grond van hare bepalingen, eene kerkelijke actie, in rechte, geldig is!

Zelfs de voorzitter eener kerkelijke vergadering is gehouden de plichten van zijn ambt waar te nemen naar art. 35 der Dordsche Kerkenorde en bij mag niet willekeurig handelen. Hoor maar:

»Men beweert, dat een voorzitter willekeurig mag handelen. Zijn ambt is integendeel in Artikel 35 duidelijk omschreven, een artikel, dat geen enkel artikel heden ten dage weerspreekt".

Zie, zoo zijn en worden de kerkelijke toestanden onder ons »verleugend".

Zoo worden de feiten verloochend en zoo wordt de waarheid in 't aangezicht geslagen.

Wat in de Dordsche Kerkenorde niet in strijd is met de reglementen, is nog van kracht.

Hetzelfde zou men kunnen zeggen van de pauselijke decretalen. Wat in de decretalen niet in strijd is met de reglementen, is nog van kracht voor de Ned. Herv. kerk.

Maar de *feiten!*

De feiten, die, van 1816 af, elkander opvolgden!

Het feit van 1886!

Toen had de Amsterdamsche Hervormde gemeente een kerkeraad, die de gemeente naar Dordsche Kerkorde poogde te regeeren, zooveel de reglementen toelieten, een kerkeraad, die de rechtsgeldigheid der oude Kerkenordeningen staande